

Lator László: Az egyetlen lehetőség

Első s mint jól tudott: eddig egyetlen kötetét kísérő, szokatlanul kemény vonásokkal kirajzolt önportréjában Lator mintha azt is érzékeltetné, túlságosan erőszakos történelmi időköt él meg ahhoz, hogy terjedelmesebb költői életművet alkothasson volna. Talán nem is egészen akadémikus kérdés, a kor kínjai és csalódásai, tragédiái és tiltásai valóban kényszerűen, s valóban közvetlen kényszerűséggel sűrítették-e ilyen nagyfeszültségűvé és tömörré e nemzedék néhány képviselőjének költészetét. Az új kötet tizennégy verse, amelyet bizonyosan csak válogatásnak, de reprezentatív értékű válogatásnak kell tekintnünk, mindenesetre azt bizonyítja, akármilyen módon alakult is ki, az ő lírai ihletének belső természetéhez tartozik, hogy csak ritkán, csak egészen kivételes alkalmakkor tud megszólalni: Lator az egyszerűen tökéletes pillanatok, az ő szavával a „váratlanul föllobbant kegyelem” költője. Verseinek mindegyike, ha külső keretüket, témájukat, anyagukat tekintjük, tiszta leírás, sőt többségük tájat ír le; lényegük szerint azonban ama „örökké érvényes pillanatot” ragadják meg, amelyben az emberi, a természeti és a tárgyi világ elemei valamilyen feszültségtérben hirtelen egymásravillannak, ama élményt rögzítik, amelyben a költő látvány és látomás szinesztéziás egyenértékűségét, épp csak a megfogalmazás tartamára megállítható, kiváltságosan ritka tökélyét megéli — s amely Lator számára a költészet, a költői megszólalás „egyetlen lehetőségét” jelenti: mindegyik verse ilyenformán mintegy újra és újra megjeleníti, sőt megteremti rendkívül egynemű költészetének ars poeticáját is.

Egy, a ma hódító áramlatokat tekintve megütően konzervatív jellegű ars poeticát. Költeményeinek kiindulása legtöbbször akár rajzolhatóan is látványhoz kötött, építésük jól követhetően architektonikus, s még hozzá majd mindig egyazon ív vonalán halad a leíró vagy éppen kijelentő nyitósoroktól a jól kicsattanott, már semmi esetre sem konkrétan képi, hanem inkább metafizikai vagy kozmogóniai pont felé, hanghordozásukat pedig mindig, s a legelső sortól a legutolsóig magasan kitarított pátoz uralja; egyetlen szóval úgy mondhatnánk: artistikus versek.

S még tárgyválasztásuk sem nélkülöz némi, kivált manapság artistikusnak érezhető jelleget: a kertek, tájak, évszakok, jegenyék és virradatok képvilága, nem kétséges, szándékoltan emeli át a költeményt a művészies hermatizmus teljesen időszerűtlenné mondott közegébe. Az új verseskötet, mindenesetre, e tekintetben többféle, s nem is kevésbé fontos változást hoz a *Sáragyallal* szemben. Egyrészt megváltoztatja, de legalábbis eltolja a felhasznált tárgyiasságok összességének színeképét, s a sok használati eszköz, mindennapi tárgy révén bizonyos érdes árnyalatot kölcsönöz korábban néhol talán valóban túlharmonizált szépségüknek. Másrészt színterüket is sokszor módosítja, a villódzó fényű és sötét árnyú tereket, éles kontúrú és szilárd objektumokat feltűnően gyakran a még vagy már amorf lét tisztátalan körvonalai váltják fel: jellegzetes, hogy míg régebbi verseit erősen a fényhez, az éghez és a kőhöz kötött képzetek uralták, az újabbakat gyakran elborítja a tenyészet, a *Holtág* zsúfolt vegetációja, a fény mellett a víz is a képvilág központi elemévé válik, s a látványos lezárásokban többször is a körvonalatlan homállal megnyíló üregek és barlangok képzete tér vissza. Olyanféle sorok, mint

*„Hegek szabdalta puszta tér,
fénytelen és árnyéktalan”*

(Fénytelen és árnyéktalan)

*„A kopár szerkezet, a víz —
de körein éteri áram,
vakító ivfény-ragyogás
forr mozdulatlan viharával!”*

(Fehér-izzáson szén-sötét)

példázhatnak a *Sárangyal* karakterisztikus képvilágát; s olyanfélék, mint

„És hangot is egy még meg nem szilárdult
világ morajló katlanaiból,
egy tenger habzó visszaáradása
hordaléka vak barlangjain át
a mozdulatlan csend fészke felé.”

(Váratlan kegyelem)

„Mikor vékony álmában odva
melegében mindenre éber
érzékeivel ösztönével
figyel a készülő zajokra
amikor álmában az állat
megérzi közelét a teste
éjszakájában tévedezve
az övénél nagyobb halálnak”

(Mikor kormozva csonkig égnek)

„és hirtelen valami izgalom
villámlik át a földön és a menny
feszes selyemből örvénylő lilába
bolydul, s egy óriás verejtékgyöngyös arc,
a vágy világos önkívületében,
gyámoltalan prédául odavetve
a mély tántorgó remegéseinek —”

(A teremtés)

a mostani kötetet inkább jellemző ősvilági-erotikus imaginációt.

A legutóbbi idézet a költemények szinte mindenütt felismerhető szerkezeti kulcs-pontját is szerencsésen példázza. Lator verseinek, versei dikciójának, ismétlem, meghatározó eleme: a pátosz, valaminő állandó magas C extázis a pillanat átélt tökélye fölött. E tisztán leíró költeményeknek ily módon mégsem csupán a leírás a témájuk, hanem ez a minden egyes alkotásban közös alapélmény, vagyis maga az ívelés, amelyben az élmény megéleltetik, s amelynek során a tárgyi elemek nemcsak leíratnak, hanem többé is válnak pusztá megjelenésüknél. Az elhatározó átváltás minden esetben verbálisan is megfogalmazódik; s elvont alapsémáját tekintve majdnem ugyanúgy, mint *A teremtés* idézett soraiban: a látványon, leíráson, felsoroláson „hirtelen” és agresszíven „átvillámlik” egy ige, „felszöknek” az álomképek, „fénylenek” „az árnyéktalan fogalmak”, „lobog a hangtalan vihar”, robbanások rázzák meg a statikus tájat, „lázás”-sá válnak maguk a tárgyak is, „morajló katlanok” nyílnak meg, hogy aztán két princípium, az élet és a halál, organikus lét és romlás, vagy éppen a férfi-erő és a nőiség kavargó feszültségében, az ívelés tetőpontján mintegy kiizzék belőlük a csak a kiválasztott pillanatban megjelenő jelentés — vagyis önnön lényegük.

Önnön lényegük: mert ezekben a versekben végül nem szükséges a leírtnál sem általánosabb, sem metaforikusabb jelentést keresnünk; ha a lírában ez egyáltalán lehetséges, úgy a *Sárangyal* és *Az egyetlen lehetőség* alkotásai nem kívánnak többet mondani annál, mint amit valójában mondanak. Lator (a mindig is közvetlenebbül hangolt klasszikus orosz líra, s főként Lermontov ihletett fordítója) mintha nem venne tudomást a lírai kifejezés sokat emlegetett válságáról, s feltétlenül fenntartja a megszólalás lehetőségét, sőt megbizik e megszólalás hitelében és abban, hogy végső soron minden közvetlenül is megnevezhető vagy legalább kifejezhető. Ezért tudhat még élménylírát alkotni; melynek nemcsak ihlete egyértelműen érzelmi karakterű, hanem egyes elemeit is nyíltan és intenzíven köti a központi érzelmi motívumhoz.

A kiválasztott pillanat átélésének egyetlen témája, „egyetlen lehetősége” ily módon rendkívül felfokozott poétikát invokál, a tökéletes költőiségnek, a hiánytalan és artisztikus megformálás teljességének poétikáját: e csak ritkán megszólalni képes lírának, úgy tetszik, ez a sokszorosan feszült egység, élmény és kifejezés egyéni és eruptív harmóniája a legfőbb célja — és a legfőbb vívmánya.

Minden szó, sőt jószerint minden írásjel is poétikus értékű; emelt stíl, mondhatnánk, amelynek szokatlanul sok jelzője, határozója, tömörített kombinációja nem is annyira a Nyugat-korszakot, inkább Trakl-lírájának (Lator műfordítás-kötetének talán a Trakl-fordítások a legremekebb darabjai) koncentrált költőiségét idézik.

Az expresszionizmushoz azonban, s az egész avantgarde-hoz, bármennyi merész montázs és társítás ihletét köszönheti is neki, lényegileg kevés köze van. Hangulatilag tulajdonképpen még nem is állna messze tőle: költészete feltűnően komoran hangolt, már egy korábbi kritikusa idézte „a lét szívéen megfészkelten szenvedés” sorát, s legyen szó születésről vagy halálról, egy virágkehelyről vagy egy szobrász szerszámairól, különösen e tizenégy vers változott képvilágában alig lehet félreismerni egy állandó nyirkos szorongás mindent átható lüktetését. „Vörhenyes éjjel”, „...lángsörényű sík”, „túlhevült naprendszer”, „lángtalan égő katlan”, „lakatlan föld barlangjai”: hasonló képeket, illetve képzettömböket, amelyekhez aztán a többi hozzáépül, akárhányat idézhetnénk, mivel az összes versben, ama váltások kulcspontján valamilyen tragikus robbanás történik, és gomolygóan bizonytalan, sötéten szorongásteli a lét, amely az átél pillanatban önnön tökéletességéhez eljut; terjedelmesebb tanulmány innen tekintve bizonyosan sikerrel bonthatná le és értelmezhetné egységesen Lator imaginációját.

Költészetszemlélete mégis elhatározón eltér az avantgarde-étől, — s a Nyugattól is. Legfőként, mert hiányzik belőle bárminő esetlegesség, sőt bárminő esetlegességnek még a látszata is: zsúfolt stilisztikájának összes eleme, a felsorolásokban egymást követő főnevek, a bonyolult összetételekkel és kapcsolatokkal megterhelt jelzős szintagmák, a mindig erősen expresszív igék, a nagyszámú melléknév mindegyike, a dikció hosszú mondatokban kitarított pátosza sohasem pusztán díszítő vagy akár hangulati értékű, hanem megnevező erejű, vagyis önnön lényegét, önnön létének és jelentésének végletes intenzitását hivatott megszólaltatni. A létezésnek — és a létezés kifejezésének — energiája ihleti e költészetet, és tartja fent architektonikus ívelésének egzaltált és szorongásos harmóniáját. Valóban nem kíván többet mondani annál, amit mond, de azt viszont a képzelhető legteljesebb intenzitással; mivel bízik benne, hogy lehet lírát élményre építeni (s ezt az élményt, ama extatikus létezését, amelyet szorongás hat át, már nagyon is összetettnek kellett felismernünk), hogy látvány és látomás egyenértékűek, s mindkettő esztétikusan megnevezhető, megragadható, és ha a tárgyak átlényegülnek is, metafizikai vagy kozmogóniai tartalmukat is nem csupán sejtetni lehet, hanem kifejezni és megformálni; ha artisztikusnak neveztük költészetét, a szón ezt kell értenünk.

Távolinak tetszik most már a kérdés, mennyire konzervatív alapjellegű Lator lírája s mennyire nem; amellet ha valóban komoly választ akarnánk adni, feltétlenül tekintetbe kellene vennünk a vele rokon törekvéseket, elsősorban Weöres Sándor és talán Nagy László életművének hasonló hangjait és hasonló vonásait. Próbáljuk meg inkább csak a jelent pontosan rögzíteni: Lator költészete a kevesek közé tartozik, amelyek ma is a művészi megformálás teljességének „egyetlen lehetőségét” követik. (A *Békés megyei Könyvtár kiadása.*)

PÓR PÉTER